

TIBBIYOTDA ETIKA MASALALARI, BEMORLARNING HUQUQLARI, TIBBIY TAJRIBA VA GENETIK TADQIQOTLAR BILAN BOG‘LIQ QONUNLAR.

Anorov Sirojiddin

Alfraganus Universiteti Tibbiyot fakulteti

Davolash ishi yo‘nalishi talabasi

Anatatsiya: Zamonaviy tibbiyotda ilmiy-texnik taraqqiyot jarayonida etika masalalari tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, bemor huquqlari, ularning roziligi, shaxsiy ma'lumotlar maxfiyligi va genetik tadqiqotlar kabi sohalarida muvozanatni saqlash tibbiy amaliyotning ajralmas qismiga aylangan. Ushbu maqolada tibbiy etikani tashkil etuvchi asosiy tamoyillar, bemor huquqlarining xalqaro va milliy huquqiy asoslari, klinik tajribalar va genetik tadqiqotlar bilan bog‘liq qonunchilik me‘yorlari yoritiladi. Shuningdek, tibbiyotda halollik, adolat, zarar yetkazmaslik va avtonomiya kabi prinsiplarning amaliyotdagi o‘rni tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Tibbiy etika, bemor huquqlari, tibbiy tajriba, genetik tadqiqotlar, bioetika, rozilik, shaxsiy ma'lumotlar, qonunchilik, tibbiy axloq, inson huquqlari.

Tibbiyot inson hayoti va salomatligini muhofaza qilishga qaratilgan eng muhim sohalaridan biridir. Biroq, har qanday tibbiy amaliyot nafaqat ilmiy asoslangan bo‘lishi, balki axloqiy va huquqiy me‘yorlarga ham mos kelishi kerak. Ayniqsa, zamonaviy texnologiyalar, genetik muhandislik, sun‘iy intellekt va klinik sinovlar keng qo‘llanilayotgan bir davrda, tibbiyotda etika va bemor huquqlariga oid masalalar nihoyatda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bemorning avtonomiyasi, axborotga ega bo‘lish huquqi, rozilik asosida tibbiy yordam olish, shaxsiy hayot daxlsizligi va ma'lumotlar maxfiyligi tibbiy xizmat ko‘rsatishda asosiy prinsiplar sifatida qaraladi.

Tibbiy tadqiqotlar, ayniqsa, genetik tekshiruvlar yoki eksperimental davolash usullari orqali inson organizmiga aralashish ehtimoli mavjud bo‘lgan holatlarda, etika va qonunchilik me‘yorlariga qat‘iy rioya qilinishi talab etiladi. Shu sababli, tibbiy faoliyatda nafaqat malaka va bilim, balki axloqiy mas‘uliyat va inson huquqlarini hurmat qilish ham zarur hisoblanadi. Ushbu maqolada tibbiyotda etikaning amaliy o‘rni, bemor huquqlari va genetik tadqiqotlar bilan bog‘liq yondashuvlar keng yoritiladi.

Tibbiy amaliyotda etika tamoyillarining ahamiyati inson huquqlari va inson sha‘nini hurmat qilish tamoyillari bilan chambarchas bog‘liq. Shifokor faqat klinik ko‘rsatmalar asosida emas, balki axloqiy mas‘uliyatni hisobga olgan holda ham harakat qilishi kerak. Bunda halollik, zarar yetkazmaslik, adolat va bemorning

avtonomiyasi tibbiy etikani belgilovchi asosiy qadriyatlar sifatida qaraladi. Tibbiyot xodimlari kasbiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida har bir bemorning roziligini olish, shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish va axborotni to'liq yetkazish majburiyatiga ega.

Etika masalalarining tub mohiyati, avvalo, bemorga zarar yetkazmaslik tamoyiliga asoslanadi. Har qanday tibbiy aralashuvning foydasi xavfidan ustun bo'lishi kerak. Bu prinsip Hippokrat qasami asosi bo'lib, zamonaviy bioetika asoslariga ham singib ketgan. Bemorni davolashda shifokorlar har doim insoniylik, hurmat, sabr-toqat va halollik tamoyillariga amal qilishi lozim. Ayniqsa, murakkab klinik holatlarda, axloqiy muvozanatni saqlash shifokorning kasbiy salohiyatidan tashqari, axloqiy ongini ham sinovdan o'tkazadi.

Bemorning avtonomiyasi bugungi tibbiy etikaning markazida turadi. Avtonomiya deganda bemorning o'z salomatligi ustidan qaror qabul qilish huquqi tushuniladi. Shifokor bemorga to'liq va aniq axborot bergan holda, unga tanlov qilish imkoniyatini taqdim etishi kerak. Majburiy muolajalar, yashirib qolingani tashxis yoki davo choralari bemorning huquqlariga ziddir. Ayniqsa, og'ir kasalliklarga chalingan bemorlar uchun qaror qabul qilish jarayonida ularning fikrini inobatga olish tibbiy amaliyotda ishonch va hurmat asosida munosabatni shakllantiradi.

Tibbiyotda bemor huquqlarini muhofaza qilish xalqaro konvensiyalar va milliy qonunlar bilan tartibga solinadi. Bemor har doim malakali tibbiy yordam olish, axborotga ega bo'lish, o'z roziligi asosida muolajaga ruxsat berish yoki rad etish, maxfiylik, shaxsiy hayot daxlsizligi, shuningdek, guman munosabat ko'rish huquqiga ega. Ko'plab mamlakatlarda "Bemor huquqlari to'g'risida"gi qonunlar mavjud bo'lib, ularning amal qilinishi tibbiyot muassasalarining javobgarligini oshiradi.

Bundan tashqari, tibbiy tajribalar va ilmiy izlanishlar doirasida bemor huquqlarini himoya qilish masalasi alohida e'tiborni talab etadi. Tibbiy tajribalar, ayniqsa, yangi dorilar, vaksinalar yoki texnologiyalarni sinovdan o'tkazishda qatnashuvchi insonlarning roziligini olish, ularni to'liq xabardor qilish, xavf va foydalar to'g'risida aniq tushuntirish shart. Xalqaro me'yorlarga ko'ra, har qanday klinik tadqiqot mustaqil axloqiy komissiya tomonidan tasdiqlangan bo'lishi va ishtirokchilar roziligi asosida olib borilishi kerak. Hech bir inson majburan tajribada ishtirok etishga jalb qilinmasligi zarur.

Genetik tadqiqotlar esa zamonaviy tibbiyotning eng ilg'or, ammo murakkab axloqiy muammolarini yuzaga chiqaradi. Inson DNKsi, irsiy kasalliklar, genetik skrining va muhandislik kabi yo'nalishlar orqali salomatlikni yaxshilash imkoniyatlari ochiladi. Biroq bu jarayonda shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi, genetik diskriminatsiya xavfi, naslga oid ma'lumotlarning noto'g'ri foydalanilishi kabi muammolar yuzaga chiqadi. Shu sababli, genetik tadqiqotlarda ham qat'iy qonunchilik va axloqiy nazorat zarur. Shuningdek, bioetika zamonaviy sog'liqni

saqlash tizimining ajralmas bo'lagiga aylangan. Bu soha tibbiy amaliyotda yuzaga keladigan axloqiy muammolarni hal etishga yo'naltirilgan. Bioetika bemor va shifokor, davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni huquqiy va axloqiy asosda uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Masalan, organ transplantatsiyasi, evtanaziya, sun'iy urug'lantirish, embriologik tadqiqotlar kabi masalalarda axloqiy bahslar ko'plab mamlakatlarda turli qarashlar va qonunchilikka olib kelgan.

O'zbekiston Respublikasida ham bemor huquqlari va tibbiy etika masalalari davlat siyosati darajasida tartibga solinmoqda. "Fuqarolarning sog'lig'ini saqlash to'g'risida"gi qonun, shuningdek, boshqa me'yoriy hujjatlar orqali bemorlarning asosiy huquqlari belgilangan. Shuningdek, klinik tadqiqotlar faqat maxsus axloqiy komissiyalarning ruxsati bilan o'tkaziladi va har bir ishtirokchi yozma rozilik asosida jalb qilinadi. Tibbiy ta'lim muassasalarida bioetika fanining o'qitilishi kelajak shifokorlarining axloqiy mas'uliyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Tibbiy axloq shifokorning faqat kasbiy majburiyati emas, balki insoniy burchidir. Har bir tibbiyot xodimi o'z bemorini nafaqat davolashi, balki uni tinglashi, tushunishi, hurmat qilishi va ishonchini qozonishi zarur. Tibbiyotda etikaning qo'llanilishi orqali sog'liqni saqlash tizimida ishonch, ochiqlik va adolat muhitini yaratish mumkin. Etikaning asosiy maqsadi inson salomatligi bilan birga, uning sha'ni va qadriyatlarini ham muhofaza qilishdan iborat.

Zamonaviy tibbiyotning rivojlanishi bilan birga, tibbiy amaliyotda etik tamoyillar, bemor huquqlari va genetik tadqiqotlar bilan bog'liq masalalar tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Har qanday tibbiy xizmat ko'rsatish jarayonida bemorning avtonomiyasi, roziligi, shaxsiy ma'lumotlarining maxfiyligi va hurmatga loyiq munosabat asosiy o'rinda turadi. Shifokorlar nafaqat malakali davolovchi sifatida, balki insonparvar, axloqiy mas'uliyatga ega mutaxassis sifatida faoliyat yuritishi zarur.

Tibbiy tajribalar va genetik izlanishlar esa inson salomatligi uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi, biroq bu sohalarda qat'iy qonunchilik va axloqiy nazorat mavjud bo'lmasa, inson huquqlari poymol etilishi xavfi tug'iladi. Shuning uchun ham bioetika sohasi bugun sog'liqni saqlash tizimining ajralmas qismiga aylangan.

O'zbekiston va boshqa ko'plab mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, bemor huquqlarini himoya qilish, tibbiy etikani ta'minlash va genetik tadqiqotlarni qonuniy asosda olib borish — zamonaviy sog'liqni saqlash tizimining barqaror va adolatli ishlashi uchun zaruriy shartdir. Kelajakda bu yo'nalishda uzluksiz islohotlar, huquqiy bazani mustahkamlash va tibbiyot xodimlarining axloqiy savodxonligini oshirish orqali yanada yuqori natijalarga erishish mumkin.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Fuqarolarning sog'lig'ini saqlash to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2023.
2. Beauchamp T.L., Childress J.F. *Principles of Biomedical Ethics*. Oxford University Press, 2019.
3. World Medical Association Declaration of Helsinki – Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects. 2013.
4. Gillon R. *Medical ethics: four principles plus attention to scope*. BMJ. 1994;309(6948):184–188.
5. UNESCO Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. 2005.
6. Faden R., Beauchamp T.L. *A History and Theory of Informed Consent*. Oxford University Press, 1986.
7. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi axborotlari va rasmiy hujjatlari.
8. Emanuel E.J. et al. *The Oxford Textbook of Clinical Research Ethics*. Oxford University Press, 2008.